

A napló műfajisága Bram Stoker *Drakula* című regényében

1. Bevezetés

Bram Stoker *Drakula* című regényére az 1960-as évek óta jelentős figyelem irányul a tudományos diskurzusban, az elemző munkák között azonban ritka a szövegtipológiai, narratív kiindulópontról. A regény műfajára vonatkozó megállapítások a gótikus hagyományt állítják középpontba, a szöveg jelentős részét alkotó naplók műfaji sajátosságai ez idáig háttérben maradtak. Jelen tanulmányban a regény műfajiságának olyan interdiszciplináris megközelítésére vállalkozunk, amely a narratológia és a funkcionális kognitív pragmatika vonatkozó eredményei között teremt kapcsolatot. A műfaji jellemzésben így egymást kiegészítő módon szerepelnek az elsődlegesen a nyelvészeti leírás hagyományába ágyazódó jelenségek és a narratológiai fogalmak.

A naplóregény műfaji sajátosságának tekinthető önreflexivitást metapragmatikai jelzéseken keresztül, egyes szöveghelyeken és a műfaj diszkurzív működésével összefüggésben vizsgáljuk. A szemantikailag kidolgozott metapragmatikai jelzések elemzése nemcsak a *Drakula* műfajiságának adja újszerű megközelítését, hanem a napló szövegbeli funkcionálásának is árnyalt bemutatását teszi lehetővé. A metanyelvi jelzések megfigyelése a napló részleteket jellemző kontextualizációs utasításokkal összefüggésben, a cselekmény szempontjából is központi szövegrészletek elemzésével történik. A naplóhoz kötődő sémák és megvalósulások egymáshoz való viszonyának árnyalt feltárása után áttekintjük a vizsgálat során azonosított naplófunkciókat (menedék, kötelesség, fegyver), amelyek a műfaj szövegbeli megképződésével is kölcsönviszonyba kerülnek. Éppen ezért a regényt olyan összetett megnyilatkozásként értelmezzük, amely egy műfaj megvalósulását úgy példázza, hogy közben annak dinamikus alakulását is megfigyelhetővé teszi (vö. Tátrai 2017: 301).

2. Elméleti kiindulópontok

2.1. A kutatás helye a tudományos diskurzusban

Stoker regényét elsőként a freudi pszichoanalízisre támaszkodó kutatások fedezték fel maguknak (pl. Rihardson 1959; Bentley 1972; Roth 1977), amelyek főképp a mű szexuális jelentésrétegeire koncentráltak. Az 1980-as évektől két újabb nagy paradigma kialakulásáról beszélhetünk: a *Drakula* gendernézőpontú olvasatairól (pl. Senf 1982; Craft 1984), valamint azokról az elemzésekről, amelyek azt vizsgálják, hogy a regényében hogyan jelennek meg a Stoker korára jellemző politikai, ideológiai és kulturális nézetek (pl. Arata 1990; Aikens 2009). A *Drakula*-kutatás e három meghatározó irányvonala mellett a regény narratológiai vizsgálataira

csak az 1980-as évektől irányult nagyobb figyelem, azt követően, hogy előkerültek Stokernek a regény megírása közben vezetett feljegyzései. David Seed (1985) e jegyzetekre támaszkodva vázolta fel a regény szerkezeti felépítését, bemutatva, hogy annak különböző részeire milyen narratív eljárások jellemzők.

A Drakula-kutatásban a narratív megközelítések mellőzésének egyik lehetséges oka, hogy a mű elbeszéléstechnikai sajátosságai szorosan összefüggnek a regényt alkotó különböző szövegek medialitásával. Ezeket, a naplóbejegyzéseket, a leveleket, az újságvivágásokat, a hajónaplókat és a sürgönyöket a médiaelméleti elemzések a történet médiumai között, azok lejegyzőtechnikáival összefüggésben vizsgálták (Wicke 1992; Kittler 1997; Punter 2007). A *Drakula* olyan narratív sajátosságaira, mint az elbeszélői nézőpont váltakozására, a regény időkezelésére, a regényt alkotó különböző szövegek műfajiságára stb. kisebb figyelem irányult. Szem előtt tartva, hogy átfogó műfajelmélet kidolgozása nem lehetséges egy tudományterületen belül (Simon 2017: 152), munkánkban a narratológiai kutatásokat nem választjuk el élesen a mediológiai vizsgálódásoktól, valamint a műfaj egyes nyelvi jellemzőitől. A narratológia és a funkcionális kognitív pragmatika eszköztárának együttes alkalmazásával a *Drakula* ez idáig kevésbé kutatott vonatkozásait tárjuk fel.

A munka e két tudományterület diszkurzív viszonyában vizsgálja a regényt mint összetett megnyilatkozást, narratológiai egységet és nyelvi produktumot. A funkcionális kognitív nyelvészet irányzatainak egyik alapvetése az egyes jelenségek támogató közegükben való leírása (Ladányi–Tolcsvai Nagy 2008: 33). A műfajiság tekintetében ez azokra az egyes megnyilatkozásokra vonatkozik, amelyekben a műfaj aktuálisan megvalósul, és ezáltal értelmeződik (Bahtyin 1988: 248). A funkcionális kognitív pragmatika ehhez olyan koherens megközelítési lehetőséget kínál, amely társadalmi-kulturális beágyazottságukban, a dinamikus jelentésképzés folyamatában vizsgálja a nyelvi kifejezéseket (Verschueren 1999: 2–6; Tátrai 2011: 11, 2017). Ennek megfelelően egy irodalmi szöveg sajátosságainak nyelvészeti vizsgálatánál nem hagyható figyelmen kívül annak diszkurzív funkciója, irodalmi műként való működése.

2.2. A *Drakula* mint napló(regény)

A műfajiság a narratológia és az irodalmi művek nyelvészeti kiindulópontú megközelítésének közös kérdése (vö. Simon 2017: 154–5; Tátrai 2017). Tátrai (2017) Mihail Bahtyin műfajelméleti koncepciójának funkcionális vonásaira, ezáltal interdiszciplináris alkalmazhatóságára hívja fel a figyelmet. Bahtyin (1988) az irodalmi művet olyan nyelvi sajátosságokkal rendelkező produktumként értelmezi, amelynek verbális alapjai miatt más szövegekhez hasonlóan vizsgálható a nyelvi természete. A regényt olyan összetett megnyilatkozásnak tekinti, amely egyszerűbbekből épül fel, ezeket imitálja; de ezáltal az egyszerűbb megnyilatkozások elveszítik közvetlen kötődésüket a valósághoz (Bahtyin 1988: 248, 256). A műfajiságot Bahtyin a konvencionálizálódó szociokulturális gyakorlatok felől közelíti meg, ezzel összefüggésben különböztet meg elsődleges és másodlagos műfajokat: utóbbiak az előbbiekből felépülő, társas-kulturális érintkezésformák. Ennek

megfelelően a szépirodalmi mű, a regény és a regény altípusai másodlagos műfajoknak tekinthetők. Közös jellemzőjük az elsődleges műfajokhoz viszonyított nagyobb reflektáltság, az egyediségre törekvés, és hogy maga a megnyilatkozástípus határozza meg a lehetséges befogadói és válaszolói pozíciót (Bahtyin 1988).

Bahtyin elképzelését némiképp árnyalja Genette 1990-es *Fictional Narrative, Factual Narrative* című írása, amely szintén a valóságreferencia szempontjából vizsgálja az írásos megnyilatkozásokat, fikciós és valóságos (factual) narratívákra osztva őket. Genette szerint a fikciós narratívák (a bahtyini másodlagos műfajok) között nagyobb különbségeket fedezhetünk fel, mint egy fikciós és egy valóságos narratíva (bahtyini értelemben elsődleges műfaj) között. Egy helyen ezt éppen a napló és a naplóregény viszonyával mutatja be, rávilágítva ezzel arra a *Drakulában* is megfigyelhető jelenségre, hogy a regényt alkotó elsődleges műfajú szövegek narratológiai szempontból világosabban elkülöníthetők egymástól, mint a naplóregény műfaja a naplótól.¹ Miközben tehát Genette (1990) megerősíti Bahtyinnak azt az elképzelését, hogy a másodlagos műfajok az elsődlegesekből épülnek fel, közben árnyalja is, rámutatva, hogy egy másodlagos műfaj bizonyos tekintetben közelebb állhat egy elsődleges műfajhoz, mint a többi másodlagoshoz.

Minden műfaj egy-egy olyan megnyilatkozástípus, amely a tematikus tartalom, a stílus és a kompozíció sajátos összjátékával írható le (Bahtyin 1988: 246; vö. Simon 2017: 153). Janet Gurkin Altman (1982: 8) arra hívja fel a figyelmet, hogy az irodalom- és a nyelvtudomány mellett kommunikációtudományi vagy szemiotikai kiindulópontból is alapjaiban hasonlóképp, noha más-más érdekeltséggel fogalmazódik meg a forma és a funkció dinamikus egymásra hatásának a jelensége (vö. Tátrai 2017). A séma és a megvalósulás nem választható szét egymástól, sem működésében, sem a műfaj jellemzésében. A műfaj leírásának célja pedig nem szükségszerűen a leírás három alapvető kategóriájának következetes kitöltése, sokkal inkább az ezekhez kapcsolódó szociokulturális elvárásrendszer feltárása. Minden megnyilatkozás együtt jár egy (beszéd)műfaj megválasztásával, amely választás azonban kölcsönviszonyba kerül az aktuális megnyilatkozás tartalmi, stiláris és kompozicionális sajátosságaival. Bahtyini értelemben emellett a megnyilatkozás és a műfaj olyan dinamikus fogalom, amely a mindenkori megnyilatkozó és befogadó interszjektív és interperszonális viszonyrendszerében működik.

A Drakula-kutatásban a naplók műfajisága és ezzel összefüggésben a regény egészének a műfajisága ez idáig háttérben maradt. Kym Brindle meghatározása (2013: 6) a tulajdonképpeni egyszerű és összetett beszédműfajok összevetésén alapszik: eszerint a levélregény magába foglalhat beszámolókat, naplókat és újságkivágásokat is, a *Drakula* ezért tekinthető levélregénynek.² A regény műfajának ilyenfajta megközelítése azonban a szöveg sajátosságainak egy részét, azok

¹ “[T]here may be greater narratological difference (as Hamburger shows) between a tale and a diary-novel, for example, than between a diary-novel and an authentic diary, or (as Hamburger fails to see) between a classical novel and a modern novel than between a modern novel and modish journalism. Or, in other words, Searle is right in principle, as against Hamburger, when he states that all fiction, not only the first-person novel, is a nonserious simulation of nonfictional assertion” (Genette 1990: 772).

² “The term ‘epistolary’ does refer principally to letters, but the ‘epistolary novel’ is defined as either comprised solely of letters or expanded to include works containing documents like diaries, journals, or newspaper clippings, in addition to letters” (Brindle 2013: 6).

alapvető működési mechanizmusait fedi el: a levelek és a naplók közötti különbség a diszkurzus résztvevői mentén ragadható meg. Trevor Field alapján a naplóban a megnyilatkozó fiktív „én” saját magáról saját magának jegyez le valamit (1989: 5), míg a levélben a megnyilatkozótól eltérő befogadóval számolhatunk (Altman 1982; Abbott 1984; Duyfhuizen 1992; Martens 1985 idézi Brindle 2013: 6).³ Ennek a figyelmen kívül hagyása a regénynek mint összetett megnyilatkozásnak az egyoldalú egyszerűsítéséhez vezethet.

Trevor Field szerint a napló megnyilatkozási magatartásában, ezáltal a megnyilatkozás feltételeiben és céljaiban, valamint a lejegyzett események időkezelésében sajátos (Field 1989: 5).⁴ A lejegyzett eseményeknek a megnyilatkozás idejéhez viszonyított közelmúltra és jelenre szükséges kiterjedniük; a narratívához időben közeli eseményeknek kell anyagot szolgáltatniuk, még ha az elbeszélés elsősorban a múltra vonatkozik is (Field 1989: 8).⁵ Field meghatározásához fontos hozzátenni, hogy a lejegyzés itt a rögzítést jelenti, egyaránt vonatkozhat tehát írott szövegre és hangfelvételre is (Field 1989: 10–1). A *Drakula* Dr. Seward gramofonba mondott naplójával példázza, hogy a dokumentációs eljárásra való reflektálás a lényeg (vö. Wicke 1992: 470).

2.3. Metapragmatikai tudatosság és kontextualizáció

A naplóregény műfaji sajátosságának tekinthető reflexivitás nyelvészeti megközelítése munkánkban a metapragmatikai tudatosság fogalmán keresztül történik. Metapragmatikai tudatosságon (Tátrai 2011 és Verschueren 1999 alapján) a nyelvi folyamatokhoz, valamint a hozzájuk kötődő tudati folyamatokhoz és szociokulturális elvárásokhoz való reflexív viszonyulást értjük.⁶

A nyelvi tevékenységre vonatkozó metapragmatikai tudatosság metanyelvi jelzésekben válik hozzáférhetővé (Tátrai 2011; Verschueren 1999). A nyelvi tevékenységhez való reflexív viszonyulást azonban nem minden esetben lehet – és nem is feltétlenül szükséges – elkülöníteni más tudati folyamatoktól és az azokhoz való reflexív viszonyulástól. Emellett maguk a metanyelvi jelzések sem egyformán szaliensek és hozzáférhetőek (Verschueren 1999: 188). A metapragmatikai tudatosság jellemzése tehát nem redukálható metanyelvi jelzések megfigyelésére, illetőleg akkor is beszélhetünk metapragmatikai tudatosságról, amikor ez nyelvi leg kevéssé kidolgozott.

³ “The differences and similarities between letters and diaries are much debated (Altman, Abbott, Duyfhuizen, Martens), with a fundamental differentiation made that letters involve exchange and diaries do not” (Brindle 2013: 6).

⁴ “The formulation ‘I write in medias res about myself for myself’ is certainly a very helpful start in our attempt to define what we mean by the diary novel” (Field 1989: 5). A naplóregény sajátosságairól lásd még: Abbott 1980.

⁵ “It is necessary for contemporary events to provide material for the narrative, even though that account may be primarily concerned with the past: an account which never mentioned the present (that is, the time since the start of the writing process) would be entirely retrospective and would enter the realm of the memoirnovel” (Field 1989: 8).

⁶ “While all linguistic choice-making implies some consciousness, some choices openly reflect upon themselves” (Verschueren 1999: 187).

A *Drakulában* a naplóra vonatkozó metanyelvi jelzéseknek nem kizárólag a szereplők tudati működései szempontjából van jelentősége, hanem a naplóregény műfajával összefüggésben, a kontextus létrehozásának folyamatában is (Tátrai 2011; Verschueren 1999). A metanyelvi jelzések kontextualizációs utasításokként kínálják fel a regény egyes részeinek naplóbejegyzésekként való feldolgozását, de a kontextualizációt jelző nyelvi kifejezések jelentősége a regénycselekmény szempontjából is meghatározó. Metapragmatikai jelzések adnak számot arról, hogy a szereplők a történet egy pontján (szeptember 29.) birtokába jutnak egymás feljegyzéseinek. A különböző megnyilatkozókhoz köthető egyes megnyilatkozások sikeres referenciális értelmezéséhez tehát azok a kontextualizációs utasítások segítik hozzá magukat a regényszereplőket is, amelyek a regény egészét feldolgozó olvasót is valamilyen meghatározott befogadói tevékenységre készítetik. A metapragmatikai jelzések teszik megfigyelhetővé ezzel együtt a magánapló és a többiek számára hozzáférhető nyilvános(abb) napló jellemzőit, vagyis a napló műfajiságának a regénybeli alakulását. A vizsgálat középpontjában ezért a metapragmatikai tudatosságának azok az előfordulásai állnak, amelyekben a napló műfajiságát az aktuális megnyilatkozásban teszik reflektálttá. Említést teszünk mindezzel összefüggésben olyan nyelvi megoldásokról is, amelyek paratextusként⁷ járulnak hozzá a regény összetett megnyilatkozásának sikeres referenciális értelmezéséhez.

3. Anyag és módszerek

A vizsgálat Bram Stoker 1897-es regényének 2006-os Sóvágó Katalin-féle fordítására fókuszál, amely a korábban keletkezett magyar fordításoknál pontosabban követi az eredeti művet. A metapragmatikai jelzések közül azokat az előfordulásokat annotáltuk, amelyekben a naplóírás vagy a naplóolvasás tevékenységével összefüggésben objektivizálva jelenik meg az, akihez az aktív tudat működése köthető. A *napló* poliszém jelentéshálózatára való tekintettel a naplónak a fizikai tárgyként való szövegbeli megkonstruálódására is figyelmet fordítottunk.

A naplóírásnak és -olvasásnak mint interperszonális és interszubjektív aktusnak a cselekmény szempontjából három meghatározó funkcióját különítettük el: a pszichikai menedék, a kötelességszerű cselekvés és a vámpír ellen használható fegyver funkcióját. Bár a kutatásban három minőségre összepontosítottunk, ezek nem tekinthetők kizárólagosnak a regényben. Jó példa erre Jonathan Harker október 15-i bejegyzése: „De még ha nem így lesz, még ha belebukunk is abba, amit teszünk, egy napon talán ez az írás lehet a bizonyíték, amely megoltalmazza némelyikünket a kötélről” (344). Az idézetben említett írás nemcsak az aktuális naplóbejegyzést vagy Harker naplóját jelöli, hanem az összes addig felhalmozott dokumentumot. Harker ezeknek feltételes funkciót tulajdonít: bízik benne, hogy az összegyűjtött feljegyzések legitimálhatják tetteiket a hatóságok előtt, megmenthetik őket a kivégzéstől. Az általunk vizsgált funkciók ezzel szemben nem egyszeri előfordulások a *Drakulában*, hanem ismétlődően és egyre kidolgozottabban figyelhetők meg.

⁷ A paratextus definíciójához l. Genette 1997, naplóbeli funkcionálásához i. m. 387–94.

Az előforduló metapragmatikai jelzésekben a napló cselekménybeli funkcionálásával együtt a műfaj aktuális megvalósulását, a fieldi értelemben vett naplóregényhez viszonyított sajátosságait, valamint a napló diszkurzív funkcionálását is megfigyeltük. A szövegbeli előfordulásokat az áttekinthetőség érdekében egy olyan kereshető adatbázisba rendeztük, amelyben rögzítettük a pontos szöveghelyet (oldalszám és naplóbejegyzés dátuma), a naplóbejegyzést író regényszereplő kilétét, magát a metapragmatikai jelzést, valamint a nyelvi konstruálás mikéntjét. Az egyes részletek árnyaltabb elemzése az így kialakított adatbázisra támaszkodik. A továbbiakban hivatkozott adatok a két annotátor egyetértésén alapulnak, az értelmezésünkre a lehetséges értelmezések egyikeként tekintünk.

4. Elemzések

4.1. Kontextualizációs utasítások a regényben

A vizsgálat elsődleges célja a jelenségek minőségi elemzése, az előfordulások száma és szövegbeli eloszlása azonban önmagában is alátámaszthatja a napló(regény) műfajának önreflexivitására vonatkozó megállapításokat. A szövegben 36 előfordulását adatoltuk a metapragmatikai jelzések általunk vizsgált csoportjának. Ezek sem a szöveg egésze, sem az egyes szereplők tekintetében nem oszlanak el arányosan, noha ezt a regényt alkotó szövegek különböző műfajisága is indokolhatja: a *Drakula* nagy részét a szereplők naplóbejegyzései teszik ki, ezek mellett viszont újságkivágásokkal, sürgönyökkel, levelekkel, hajónaplókkal is találkozunk. A regénynek azokban a szakaszaiban, ahol az utóbbiak dominálnak, a metapragmatikai jelzések kisebb gyakorisággal fordulnak elő. Az 1. táblázat a szereplők naplóbejegyzéseinek és az előforduló metapragmatikai jelzéseknek a megoszlását szemlélteti.

1. táblázat. A metapragmatikai jelzések előfordulása a naplót író szereplőknél

Szereplő	Naplóbejegyzések (db)	Metapragmatikai jelzések (db)
Jonathan Harker	49	13
Wilhelmina Murray/Harker	45	9
Dr. Seward	67	12
Lucy Westenra	5 + 1 emlékirat	2
Összesen	166+1	36

Paratextusként a naplóbejegyzések idő- és helymegjelölései önmagukban is kontextualizációs utasításokként funkcionálnak: a térbeli, időbeli és személyközi viszonyok mellett a szövegek egymáshoz való viszonyának sikeres referenciális értelmezéséhez is hozzájárulnak. A legáltalánosabbnak a pusztá dátum megjelölése (*Május 12.*) tekinthető, de előfordul a napszak vagy a naplóírás kezdőpontja is (*Június 30. reggel*). Találkozhatunk emellett a naplóírás konkrét helyének meg-

jelölésével (*Szeptember 29., a londoni vonaton*), valamint az egyes dátumokhoz viszonyított időjelölés különféle példáival is (*Később; Éjjél*).

4.2. Metapragmatikai jelzések: menedék, kötelesség, fegyver

Az általunk vizsgált metapragmatikai jelzések a cselekmény két szakaszában, májusban, valamint augusztustól októberig fordulnak elő: a metapragmatikai tudatosság akkor válik nyelvi jelöléssé, amikor a naplók szövege a korábbiaktól eltérően működik, tehát amikor a naplóirás és -olvasás a menedékkeresés helyett kötelességé, majd ezt követően a vámpír elleni harc eszközévé válik. A napló regénybeli funkcionálása tehát három fogalom köré csoportosul, ezek azonban nem különülnek el élesen, hanem kölcsönösen feltételezik egymást.

A bahtyini értelemben vett „válaszreakcióra hangoltság” elsődlegesen a megnyilatkozóhoz kötődik (és attitűdöt is jelöl), de a nyelvi nagymértékben kidolgozott kontextualizációs utasítások hozzájárulnak a naplórészletek sikeres értelmezéséhez a tervezettől eltérő befogadók számára is. A befogadókra vonatkozó bizonytalanság több helyen jelen van Harker naplójában. Május 4-i bejegyzését a következő sorokkal zárja: „Ha ez a napló előbb éri el Minát, mint én, vigye el hozzá búcsúmat” (21). A bizonytalanság azonban nem zárja ki a befogadóra tervezést, amelyet például a vámpírnőkkel való találkozás rögzítésekor is megfigyelhetünk: „Nem jó ezt lejegyezni, mert egy napon Mina kezébe kerülhet, és fájhat neki, de ez az igazság” (52). Az idézetekben Mina annak ellenére jelenik meg lehetséges olvasóként, hogy a bejegyzésekből nyilvánvalóvá válik: elsődlegesen nem neki szánják őket. De a naplóírónak az elsődleges befogadói pozíciója sem kizárólagos. Harkernek a várban papírra vetett utolsó sorai jól példázzák, hogy a befogadó nem mindig szükségszerűen azonos a megnyilatkozóval: „Megpróbálok mélyebbre ereszkedni a várfalon, mint eddig merészeltem. [...] Annak az alján úgy pihenhet meg az ember – mint ember. Isten veled, világ! Mina!” (67). A korábbiaktól eltérően Mina itt már egyértelműen megszólítottként van jelen, noha a kontextualizáció részlegessége miatt a felkiáltás sikeres referenciális értelmezése csak részlegesen valósulhat meg.

Az (1) és a (2) idézetben is látható, hogy a naplóirás mint dokumentációs eljárás a cselekmény egésze alatt meghatározó, a részletező leírás a feljegyzett információ utólagos értelmezését, ezáltal hasznosíthatóságát is segíti. A kontextualizációs utasításokként értelmezhető „*írnom kell*”, „*nem merem abba hagyni*”, „*meg kell örökítenem*” és „*nem szabad*” a megnyilatkozó célok és elvárások explikálása mellett azt is artikulálja, hogy a megnyilatkozó „én” hogyan viszonyul a saját szövegéhez.

(1)

Írnom kell minden adandó alkalommal, nem merem abba hagyni, nehogy gondolkozzak. Meg kell örökítenem mindent, ami fontos, és mindent, ami jelentéktelen; ki tudja, végül talán az apróságokból tanulhatunk legtöbbet. (Jonathan Harker, október 3.) (229)

(2)

Nem szabad tovább írnom: ezt a mondanivalót el kell tennem Jonathannak, a férjemnek. (Mina Harker, augusztus 19.) (112)

Az (1) példa a megnyilatkozó „én” háttérismeretei, azok esetleges hiánya mellett a megnyilatkozó tevékenység tervezettségére is reflektál. A részletben a naplóírást olyan nagyfokú tudatosság és tervezettség jellemzi, amely kizárja a bármi másra vonatkozó koncentrációt (így akár a gondolkozást). A szétválasztás oka, hogy a bejegyzést író Jonathan Harker azokra az eseményekre igyekszik összpontosítani, amelyeket feljegyzett, és olyan módon, ahogyan azok dokumentálása történt. Az írás tehát olyan dokumentatív eljárásnak jelenik meg, amely a megörökítéssel együtt az események feldolgozásának hiteles kiindulópontjává szolgál. Noha a megnyilatkozó „én” a megnyilatkozás elsődleges befogadója is, egy diszkrétan nem körülhatárolt csoportra referáló többes szám első személyű, feltételes módú igealakon (*tanulhatunk*) jelöltté válik annak a lehetősége, hogy a bejegyzett szöveg az eredetitől eltérően funkcionálhat. Egy aktuális megnyilatkozás műfajiségének a kérdését tehát a megnyilatkozónak az általa létrehozott nyelvi produktum műfajával kapcsolatos bizonytalansága is befolyásolhatja.

A (2) példa a műfajválasztás és a megnyilatkozó szándék kölcsönviszonyára is rámutat: olyan nyelvi interakcióra történik utalás, amelynek megvalósításához a szereplők diszkurzív viszonyrendszerében nem megfelelő műfaj a napló. A házastársak közti kommunikáció az azt megelőző naplóbejegyzésekkel szemben nem dokumentálandó, nem sokszorosítható vagy terjeszthető, a beszédpartnerek azonos térben és időben való jelenlétéhez kötött. Noha ilyesmire alig találunk példát a regényben, mégis hozzájárul a napló szövegbeli működésének a körülhatárolásához.

Az (1) példa és a vele összefüggésben tárgyalt rövidebb idézetek megmutatják, hogy Harker naplóíróként hogyan viszonyul és tervez a lehetséges olvasókkal – és ez hogyan hat már a bejegyzések megírására is. A két kiemelt példa összevetése pedig szemlélteti a műfajiség aktuális és különböző kontextusfüggő kiindulópontokból történő értelmezését. Míg Mina Harker augusztusban említést tesz a napló műfaján – ezzel együtt a regény összetett megnyilatkozásán – kívül álló nyelvi tevékenységre a (2) példában, addig férje, Jonathan néhány hónappal később már a dokumentálás totalitásának jelentőségét teszi reflexió tárgyává az (1) idézetben. A konvencionálisan értelmezett magánapló tehát szükségszerűen nem foglal magába mindent, a naplónak mint megnyilatkozásnak az elsődleges és általános funkcióján túli hasznosítása azonban olyan események rögzítését is megköveteli, amelyek hagyományosan a műfaj keretein kívülre mutatnak, sőt olyanokét is, amelyeknek a naplóírás jelenében megnyilatkozó én még nem látja jelentőségét.

(3)

Mert most, midőn úgy érzem, saját agyam esett le sarokvasairól, vagy megkapta a végzetét jelentő ütet, a naplómhoz fordulok megnyugvásért. A szokásommá lett, szabatos bejegyzéseknek segíteniük kell, hogy lehűtsék lázamat. (Jonathan Harker, május 16.) (51)

A (3) példa naplóhoz való reflexív viszonyulása arra világít rá, ahogyan a napló mint a jelentésképzés közege és eredménye a nyelvi tevékenység interperszonális funkcióját sajátosan tölti be: a naplót író Jonathan Harker a dokumentatív eljárásban pszichikai menedéket, fogódzót talál a megőrülés ellen. A megnyilatkozás személyközisége (vagyis hogy a megnyilatkozó személye azonos a befogadóéval) ezáltal nem kizárólag egy konvencionális műfaji jellemző. A példában úgy értelmeződik újra a napló műfaji sémája, hogy annak általános működésén túl egy abból következő aktuális funkcióval lép működésbe. Mindez a naplóírás tevékenységén keresztül, annak metonimikus konstruálásával válik hozzáférhetővé: a dokumentáció, a cselekvés helyett a napló mint fizikai tárgy profilálódik. A naplóhoz fordulás mindemellett interaktív viszonyt is kezdeményezhet.

Az idézet második mondatának metanyelvi jelzései a bejegyzések stílusához kapcsolódó reflexív viszonyulásra vonatkoznak. A részletben naplót író Harker nem csupán az aktuális nyelvi tevékenységével, hanem saját naplóírói stílusával, ezáltal minden addig született bejegyzésére vonatkozó attitűdjével kerül reflexív viszonyba. A műfaj reflektáltsága tehát a stílus irányából is artikulálódik, és nem kizárólag a megnyilatkozás jelenében, hanem általánosan is. A regény más szöveghelyein is fellelhetők olyan stílusra vonatkozó metanyelvi jelzések, amelyek elsődlegesen a jó, azaz a műfaji elvárásoknak eleget tevő napló stílusára vonatkoznak (ilyenek többek között a *kopár*; *szikár*; *szabatos*, *pontos*, *következetes* jelzők). A naplóműfaj aktuális értelmezéseivel és elmozdulásával összefüggésben azonban ezek azok a jellemzők is, amelyek lehetővé teszik a szövegeknek a konvencionálistól eltérő aktuális működését, azaz hogy a napló fegyverként legyen használható a Drakulával folytatott küzdelemben.

(4)

Lehet, hogy most ez jelenti a súlyos kötelességet, és ha igen, akkor nem hátrálhatunk... Mindenesetre felkészülök. Most, ebben a percben előveszem az írógépet, és elkezdem az átírást, hogy előállhassunk vele, ha mások is látni szeretnék. Vagy látniuk kell. (Mina Harker, szeptember 24.) (189)

A (4) részletben olyan attitűd jelenik meg, amely a naplóval kapcsolatos nyelvi tevékenységre (írás, olvasás) mint kötelességre reflektál. Az idézet azonban a napló cselekménybeli funkcionálása mellett a működés mikéntjét is reflexió tárgyává teszi: a megnyilatkozásban nem kizárólag a fieldi érdelemben használt közelmúlt, hanem a beszédidővel egybeeső események, sőt akár a közeli jövő is a figyelem előterébe kerülhet. A megnyilatkozás jelenére referáló *most* és *ebben a percben* sikeres referenciális feldolgozását pedig éppen a naplóírás tevékenysége kontextualizálja. Mina Harker a megnyilatkozás idejében kézzel (gyorsírással) vezeti a naplóját, ebből következően viszont a deiktikus időjelölés (pl. *most*, *ebben a percben*) a közeli jövőre, nem pedig a megnyilatkozással azonos időre referál. Éppen azért nem tehet mást a megnyilatkozással azonos időben, mert naplót vezet. A példa alapján a napló olyan megnyilatkozástípus, amely ezáltal is lehetővé teszi az időbeli tájékozódást, hogy a megnyilatkozó a megnyilatkozás jelen idejében naplót ír.

A kötelesség fogalma és hatóköre nem statikus a regényben: az egyéni felelősségvállalástól egészen az emberiség iránti elkötelezettségig terjed és alakul: a nap-

lőszövegek a vámpír megsemmisítését az egész emberiség számára jelentős tettként pozicionálják. Mina Harker augusztus 10-i naplóbejegyzésében még az individuális felelősséget helyezi előtérbe: „Ha nem tekinteném kötelességemnek a naplóírást, ki se nyitottam volna ma este.” Lucy Westenrát viszont szeptember 17-én már egészen másfajta kötelességtudat vezérli, amikor azt írja, hogy „[ú]gy érzem, haldoklom a gyengeségtől, és alig bírok írni, de akkor is meg kell tennem, ha írás közben halok meg” (153). Lucy a kockázatvállalással jelzi, hogy a dokumentációval nem a saját életét óvja, sokkal inkább másokét. Ez azt is jól példázza, hogy a megnyilatkozóinak befogadóként nem kell újra értelmeznie a saját bejegyzését, e nélkül is kötelességszerűen működhet a dokumentálás. Később, amikor a vámpírvadászok narratíváiban ellenségként képződik meg Drakula, a naplóírást már nemcsak azért tekintik kötelességnek, hogy mikroközösségüket, hanem hogy az egész emberiséget megóvják.

Összevetve mindezt a korábbi példákkal, a kötelesség vonatkozhat az események szisztematikus dokumentálására, de a sokszorosítására, vagyis a hozzáférés és a hozzáférhetőség tudatos megváltoztatására, ezzel együtt a szövegek befogadásának, befogadói stratégiájának szükségszerű alakulására is. A (4)-ben felmerül tehát a naplónak a személyes műfajtól a nyilvános felé tolódása.⁸ A korábbi naplóbejegyzéseket azok írói önmaguknak szánták, az idézett részlettel kezdve azonban reflexió tárgyává válik, hogy a naplót mások is olvashatják. A megnyilatkozás már nem kizárólag a megnyilatkozó saját magának szánt – ezzel együtt esetlegesen öncélú – nyelvi tevékenysége, ez pedig hatással van az ezt követő naplóbejegyzésekre is.

A (4) részletben a cselekmény elején magánaplóként funkcionáló szöveg elérhetővé válik egy közösség számára. A különböző szövegekhez való hozzáférés által a metanyelvi jelzések a cselekményben még az előtt lépnek működésbe, és gyakorolnak hatást a későbbi datálású szövegekre, mielőtt a regény olvasóiként hozzáférhetnének azokhoz. A regényszereplők tehát korábban válnak saját bejegyzéseik befogadóivá, mint a regény egészét olvasó közönség. Arra is érdemes figyelmet fordítani, hogy a naplóírást kötelességként való működtetése előzménye a napló későbbi, fegyverként való hasznosításának. A napló annak köszönhetően használható fel, hogy a regény egy pontjától a szisztematikus lejegyzés a szereplők kötelességszerű cselekvéseként van jelen.

(5)

Mivel mi már elolvastunk mindent, mire találkozunk a dolgozószobában, valamennyire tájékozottak leszünk a tényekről és kidolgozhatjuk haditerünköt a rettenetes és titokzatos ellenséggel szemben. (Dr. Seward, szeptember 30.) (247)

A szabad függő idézésnek tekinthető (5) részlet a napló befogadói körének megváltozását explikálja. Másképp szólva: az válik reflexió tárgyává, hogy a szereplők a regényt olvasó közönséget megelőzően már hozzáférnek a szöveghez (az idézett részben az elolvasottakon az addig megalkotott és gépírásba áttett naplóbejegyzéseket értjük). Ez a változás teremti meg a lehetőségét a napló új cselek-

⁸ A személyesség és nyilvánosság fogalmához l. Landert–Jucker 2011.

ménybeli funkciójának, annak, hogy fegyverként legyen használható a vámpír ellen. Az idézet más, metanyelvi jelzést tartalmazó részlettől eltérően a megnyilatkozás idejéhez viszonyított közeljövőre referál. A napló nyilvános műfaj felé tolódása tehát kimutathatóan hatással van a tematikus tartalomra: a megnyilatkozó célja már nem kizárólag a közelmúlt eseményeinek a dokumentálása, hanem ezzel összefüggésben a közeli jövő megtervezése is.

A naplószövegek fegyverként való működését emellett az teszi lehetővé, hogy a (3) példában megfogalmazottakhoz hasonló stílusú magánnapló-bejegyzések jöttek létre, a dokumentációs eljárás hasznosíthatóságát pedig az is segíti, hogy a szerzők a naplóírást azt megelőzően kötelességüknek tekintették, majd az így dokumentált tényeknek mindenki birtokába jut.

5. Következtetések

A *Drakula* naplóbejegyzéseiben előforduló metanyelvi jelzések a metapragmatikai tudatosság olyan működéseire hívják fel a figyelmet, amelyek a nyelvi tevékenység interszjektív és interperszonális jellegéből következnek. A megnyilatkozók és a befogadók a napló megnyilatkozástípusának általános sémáiból kiindulva, de az egyes konkrét megvalósulásokban aktuális értelmezésben és specifikus funkcióban működtetve konfigurálják újra a műfajt.

A vizsgált közel negyven metapragmatikai jelzés alapján megállapítható, hogy noha kontextualizációs utasítások, paratextusok nagy számban segítik a szöveg sikeres referenciális értelmezését, a naplónak a regény cselekményében újra és újra más minőségben történő működtetése elsődlegesen metapragmatikai jelzések révén válik nyelvi jelöltté, ezáltal történetbeli alakulásában is feldolgozhatóvá. A napló regénybeli funkcióváltásai a műfaj dinamikus értelmezésével mennek végbe: a napló azt követően működhet fegyverként, hogy hozzáférhetővé válik a vámpírvadászok számára, ennek előzményei pedig a vámpír ellen küzdő közösség tagjainak magánnaplóiban találhatóak. A napló műfajiságának változása természetesen kölcsönviszonyba kerül a naplóbejegyzések tematikus tartalmával is, amelyet ugyancsak a naplóra vonatkozó metanyelvi jelzések tárnak fel.

Általánosságban az mondható el, hogy míg a menedékként funkcionáló naplónál kevésbé jelölt és reflektált a lehetséges fegyverfunkció, addig a kötelességet jelentő naplóírásnál inkább megfigyelhető, hogy az elköteleződés nem kizárólag a naplót író saját vállalására vonatkozik. A közösség, a közös cél iránti felelősség a napló másfajta működtetésének a lehetőségét is megteremti. Ahogyan a napló egy személyes műfajtól egy nyilvános felé mozdul el, úgy változnak ezzel együtt a megnyilatkozási és befogadási stratégiák, valamint a naplóban dokumentált események és a naplóhoz fűződő attitűd. A napló műfaj szövegbeli dinamikus alakulása tehát nem pusztán következménye annak, hogy a napló a konvencionálistól eltérően funkcionál: az egyes specifikus működések maguk is kezdeményezik a hagyományostól különböző hasznosíthatóságot. A metanyelvi jelzések emellett arra is felhívják a figyelmet, hogy egy műfaj aktuális értelmezését az azzal kapcsolatos bizonytalanság éppúgy meghatározhatja, mint a lehetséges műfaji elvárások megfogalmazása.

6. Összegzés

Dolgozatunk Bram Stoker regényének metanyelvi jelzésein keresztül vizsgálta egy, a regényt meghatározó műfaj, a napló működését. Ez a naplóregény általános jellemzőinek szövegbeli megvalósulásai és a történetben aktuálisan megképződő napló-funkciók kölcsönviszonyának a leírásával történt. A napló műfajiségének áttekintésére kereshető adatbázisba rendeztük a rá vonatkozó metanyelvi jelzéseket, így 36 előfordulás alapján alkottunk képet a napló regénybeli dinamikus funkcionálásáról.

A Drakula-kutatásban uralkodó naplófunkcióként azonosított fegyver mellett munkánk a naplót menedékként és kötelességként is azonosította. Ezek jelentősége egymással való összefüggéseikben áll: a napló úgy válhat fegyverré a vámpír elleni küzdelemben, hogy korábban kötelesség, azt megelőzően magánaplóként pedig pszichikai menedék volt. Ezt a folyamatot a naplóra vonatkozó metanyelvi reflexiók teszik követhetővé, és olyan részletezőn vizsgálhatóvá, amely vizsgálatban a napló elsődlegesen nem mint puszta közvetítőközeg, vagyis médium válik reflexió tárgyává, sokkal inkább műfaji jellemzőiből kiindulva a nyelvi tevékenység kognitív folyamatában, a befogadói és a megnyilatkozási tevékenységbe ágyazottan is. A *Drakula* ezáltal olyan összetett megnyilatkozásként értelmezhető, amelyben lehetőség nyílik egy műfaj működésének és alakulásának a követésére.

SZAKIRODALOM

- Abbott, H. Porter. 1980. Letters to the Self: The Cloistered Writer in Nonretrospective Fiction. *PMLA* 1: 23–41.
- Aikens, Kristina. 2009. Battling Addictions in Dracula. *Gothic Studies* 11: 41–51.
- Altman, Janet Gurkin 1982. *Epistolarity: Approaches to a Form*. Ohio State University Press, Columbus.
- Arata, Stephen D. 1990. The Occidental Tourist. Dracula and the Anxiety of Reverse Colonization. *Victorian Studies* 33: 621–45.
- Bahtyin, Mihail 1988. A beszéd műfajai. In: Kanyó Zoltán – Síklaki István (szerk.): *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest, 246–80.
- Bentley, C. F. 1972. The Mosnter in the Bedroom: Sexual Symbolism in Bram Stoker’s Dracula. *Literature and Psychology* 22: 27–34.
- Brindle, Kym 2013. *Epistolary Encounters in Neo-Victorian Fiction. Diaries and Letters*. Palgrave Macmillan UK.
- Craft, Christophher 1984. “Kiss Me with Those Red Lips”: Gender and Inversion in Bram Stoker’s Dracula. *Representations* 8: 107–33.
- Clasen, Mathias 2012. Why Dracula Won’t Die. *Style* 46: 378–98.
- Field, Trevor 1989. *Form and Function in the Diary Novel*. Macmillan Press, Basingstoke.
- Genette, Gérard. 1990. Fitional Narrative, Factual Narrative. *Poetis Today* 4: 755–74.
- Genette, Gérard 1997. *Paratexts. Tresholds of Interpretation*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kittler, Friedrich. 1997. Dracula’s Legacy = Uó: *Literature. Media. Information Systems: Essays*. John Johnston (ed.). G+B Arts International, Amsterdam.
- Ladányi Mária – Tolcsvai Nagy Gábor 2008. Funkcionális nyelvészet. In: Tolcsvai Nagy Gábor – Ladányi Mária (szerk.): *Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII. Akadémiai Kiadó, Budapest, 17–58.
- Landert, Daniela – Jucker, Andreas H. 2011. Private and public in mass media communication. From letters to the editor to online commentaries. *Journal of Pragmatics* 43: 1422–34.

- Punter, David 2007. Bram Stoker's *Dracula*: Tradition, Technology, Modernity. In: John S. Bak (ed.): *Post/modern Dracula. From Victorian Themes to Postmodern Praxis* Newcastle. Scholars Publishing, Cambridge.
- Richardson, Maurice 1959. The Psychoanalysis of Ghost Stories, *Twentieth Century* 166: 419–31.
- Roth, Phyllis A. 1977. Sudennly Sexual Women in Bram Stoker's *Dracula*. *Literature and Psychology* 27: 113–21.
- Sanders, José – Spooren, Wilbert 1997. Perspective, Subjectivity, and Modality from a Cognitive Point of View. In: Liebert, Wolf-Andreas – Redeker, Gisela – Waugh, Linda (eds.): *Discourse and Perspective in Cognitive Linguistics*. Philadelphia: John Benjamins, Amsterdam, 85–112.
- Seed, David 1985. The Narrative Method of *Dracula*. *Nineteenth-Century Fiction* 40: 61–75.
- Senf, Carol A. 1982. 'Dracula': Stoker's Response to the New Woman. *Victorian Studies* 26: 33–49.
- Simon Gábor 2017. Áttekintés a műfajkutatás tendenciáiról és lehetőségeiről. Útban egy kognitív szemléletű műfajelmélet felé. *Magyar Nyelv* 113: 146–66.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Tátrai Szilárd 2017. Esti Kornél és beégés. Megjegyzések a műfajiság pragmatikai vonatkozásaihoz. *Magyar Magyar Nyelv* 113: 290–301.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding Pragmatics*. Arnold, London, New York, Sydney, Auckland.
- Wicke, Jennifer 1992. Vampiric Typewriting. *Dracula and Its Media*. *English Literary History* 2: 467–93.

FORRÁSSZÖVEG

Stoker, Bram 2010. *Drakula*. Ford. Sóvágó Katalin. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Hlavacska András *Krizsai Fruzsina*
tudományos segédmunkatárs PhD-hallgató
Eötvös Loránd Tudományegyetem

SUMMARY

Hlavacska, András – Krizsai, Fruzsina

The genre of diary in Bram Stoker's *Dracula*

Most papers analysing Bram Stoker's *Dracula* concentrate on the gothic tradition in which it is embedded, although it is another interesting feature of the novel that it includes diary entries, logs, letters and other text types. Focusing on the complex issue of the genre of the novel, we use an interdisciplinary methodology based on Bakhtin's theoretical work and the principles of functional pragmatics to highlight the importance of these text types, especially diary, and detect some special features of the genre precisely. Diaries are not only texts produced in the scope of the narrative but also function as a mental shelter, a moral obligation, and a weapon. We analyse metapragmatic reflections as signs of metapragmatic awareness belonging to the language act of writing or reading a diary. Finally we underline the dynamic relation of a genre as an abstract category and a concrete instance of that category in a text.

Keywords: diary, novel, genre, metapragmatic awareness, metapragmatic signs, contextualisation